

Хан Шушински

Ханын сәсини ешитдикчә истәр-истәмәз Гарабағын 30-чу илләринин инсаны вәч-дә кәтирән шән мәчлисләри, тој-дүјүнләр-и јадыма дүшүр... Ханы илк дәфә 45 ил бундан әввәл әмин гызы Фатманын тојунда динләмишәм. О заман тојлар һәм тәм-тәраглы, һәм дә мә'налы кечириләрд-ди. Мәчлисә күндүзләр гадынлар, кечәләр исә кишиләр дә'вәт олунарды... Нә јешијә пул салардылар, нә дә тој саһиб-и нә пакет верәрдиләр. Рәгс заманы вери-лән шабаш исә јалныз мусигичиләрә ча-тарды. Өзү дә мәчлисдә һамыны јох, ән көзәл рәгс етмәји бачаранлары ојнадар-дылар. О заман дәбдә олан ојун һавала-

Сарған: Б. Мәнсуров, Х. Шушински, Ф. Шушински

рындан эң мөшүрү «Гөшөнки» хавасы иди ки, гыз өз көңлүндөн эскерийэти бу хавага, өзү дө Ханын иштирак етдији тождарда ойнамага чан атардылар. Јакшы јадымдадыр: эмиг гызынын тојунда бизим гоншулугда олан ширинчи Јуинсин гызы Гөмөри ојнатдылар. Ону да дејим ки, Гөмөр «Гөшөнки»ни ојнамагда биринчи олдугу кими, көзөликте дө Гарабагда биринчи сөйлөрдү... Шүбһөсиз ки, 35 јашлы Хан да сон дөрөчө көзөл оғлан иди. Көрүнүр Хан анандан олан күн табит чох сөхөвтлн олуб. Хана һәм көзөл сөс, һәм дө көзөл чамал бөхш етмишди. Ханын уча боју, нурлу сифати, чатма гашлары, гап-гара, шөвө кими сачлары, хусусило сачынын ортасындакы ағ халы һөнкичи чапан көлин-гызлары, һотта гочалары белд риггөтө кәтириди... Усталик онун гәбдәлери асир едөн, инсанын руһуну охшашан, асәблери сакит едөн, бир сөзлө, дилнөјичини мәсти-хумар едөн јумшак сәси мәчлисди даһа шөһләндирди. Гөмөр «Гөшөнки» хавасына ојнајанда Гөмөри көзөллијиндөн, онун ширин-ширин сүзмөсиндөн руһланан Хан бәдәһөтөн Гарабағ көзөллиә бу сөзлөри гөшүб маһны үстүндө охуду:

Сачын учун һөрмәзләр,
Сәни мәно вөрмәзләр,
Әјил үзүндөн өпүм,
Гаранлыгда көрмөзләр.

Ај Гөмөрим, Гөмөрим,
Көрпәчә Гөмөрим, Гөмөрим.
Ширин Гөмөрим, Гөмөрим,
Гашник Гөмөрим, Гөмөрим.

Дөнө кәлсин, балам кәлсин,
Јарым кәлсин, Гөмөр кәлсин, һей...

Бу дәрә узун дәрә
Јар бахдыгча узун дәрә
Бурда бир бағ салдышам,
Гөмөр кәлә үзүм дәрә.

Ханын көзөл сәсиндөн, онун ширин сөзләриндөн вөчдә кәлән Гөмөр өзүнүн бүтүн мөһәрәтини бирузә вериди... Шүбһәсиз ки, бурада мөшүр гармон

устасы Абуталыбын һәм дузлу, һәм дө ритмди чалгысы Гөмөрин рәван вә ојнаг рәгс мөһәрәтини бирә-беш артырыди... Јадымдадыр, Ханын көзөл охумагындан, Гөмөрин сындара-сындара сүзмөсиндөн дојмајан тамашачылар «Гөшөнки»ни бир нечә дөфә чалдырдылар. О заманлар бизиң «Көчөрли мөһләси»ндә Ханын иштиракы илә елә бир тој олмазды ки, Гөмөри ојнатмасынлар...

О иллөр Хан јай ајлары Шушаја истираһат кәләрди. Ханын һәр кәлшин шөһәр әһли үчүн бир гәләбәлијә чевриләрди. һәм севинәрди... Чамаатда елә бир шадлыг әһвал-руһијәси ојнарды ки, куја Хан өзү илә хәстә көнүлләрә шөфә кәтириб. һәм чалышарды о дө вәт әлуан мәчлисдә, гонагылда иштирак етсин. О вахтлары Хан күндүзләр шөһәр буварында, кечәләр исә Ага киши оғлу Чәмилини ресторанында охујарды. Буна көрө күндүзләр буварда, кечәләр исә ресторанда јер тапмаг мүшкүл иди. Бөзөн дө Хан шөһәрин «Чанахатлы» вә «Чыдыр дузу» кими мөшүр сејранкаһларында охујанда бүтүн шөһәр әһли буралара ахшыарды. Ханын инсаны бинүш едөн охумаглары, хусусило онун вокал тарихиндә тәкраролунмәс бир мөһәрәтлө ифа етдији «Гарабағ шикәстәсини» тарәвәти Шушанын романтик ахшамларынын мәнзәрәси илә ујушараг кәждә бир-бирини мөһәббәтдән дәм вурат удузлары белә һәркәтлө кәтириди. Бу селһири сәс пәрдә-пәрдә, далга-далга һаваландыгча дилнөјичини риггәтө кәтириди. Гарабағын бу көзөл шикәстәсини зәриф бир аһанкәл, өзү дө гүрурла охујан мүғәннини үлвөјичиндөн, сәсиндөн пәрвазланан дилнөјичи санки гартал ганадлары үзәриндә әзәмәтли «Кирс» вә «Гүрх гыз» дағларынын зирвәләринә галдык көзөл Гарабағын табит зәнкинлијини өвләд мәфтунлуғу илә сејр едирди...

Мүһәрибәдән габагы илләрдә Гарабагда белә бир көзөл әдәт дө вар иди. Ханондә дәстәләрини һәнкики тој шөһликләринә, һәм дө илә гонагдыгына вә

шадлыгына да дө вәт едирдиләр. Бурада јалныз гонум-аграба, јакын таныш вә достлар иштирак едәр, ханондонди дилнәлөк, чалыб ојнамаг һәмканы даһа чох оларды. Бизим аилонди дә даими ханәндәсә Сејид Шушниксин иди. Атам мүғәнниләр ичәрсиндә әң чох Сејиди бәјәнәрдә. Она көрә дө һәмишә илә шөһлијинә Сејиди дө вәт едәрди... Эмиг оғлу Гара исә Ханын камагча чаланы Расим илә Јахын дост олдуғундан һәмишә чалышарды ки, Ханын дәстәси мәчлисдиримизи шөһләндирсин. Језәмиз исә Мутәллиминдә башга һеч кәсә гулағ асмаг истәмәзди... Бөзөн бизим аилә шөһликләриндә јай ајлары вәтәни Шушаја гонаг кәлән мөшүр опера мүғәнсини Ел оғлу Исмајыл, Мошад Чәфәр оғлу Зейнис, тарәзн Абасгулу аға вә өз мөлаһәтли, пәсхан охумагы илә дағы-дәшмә дилә кәтирән ханәндә Чәлил дө (бөзөн буна «Ашыг Чәлил» дө дејәрдиләр) иштирак едәрди. һәрдән-бир әмиг оғлу бу сәнәткарлары шөһәрин ән сафалы сејранкаһы олан мөшүр «Йса булагына» дө вәт едирди...

Јай вахтлары галын мөшәнин ичәшдән ахан Иса булагында һөјәт гәјнајарды. Јүзләрлө аилә булағын әтрафындакы «сәкиләрә» дүшөр, истираһәт едәрди... Бир јандан бүлбүлләрин чәһ-чәһи, тар, гармон сәси, дикәр тәрәфдән Ханын удулмаз «Гарабағ шикәстәси» мөшәјә башга бир көзәллик вөрәрди. һәм чалышарды ки, һеч олмаса 15—20 дөгигәлијә Ханы өз мәчлисиндә дө вәт етсин. Чохлары буну өзү үчүн бөјүк сәадәт вә фәхр бәләрди. Бөзөн дө Ханы дө вәт етмәк үчүн һөвбәјә дурардылар. һәрдән һөвбәјә дуранлар арасында мүбәнһәс, чидди чәкишмә баш вөрәрди. Вәзијәт кәскин һал алдыгда Хан мәсәләјә гәришар вә һәмканы разы салмаг үчүн чох арам вә мүләјим сәслә дејәрди:

—Ај чәным, дава-шавә нә ләзим. Гојун һәрә кәтсин өз сәкисинә, мән дө чыхарам булағын башына, орадән һәмканың үчүн охујарам...

Догрудан да көркин вәзијәт јарананда Хан өз достәси илә булагын башында әјшәбәк һәмнини ешитмәсә үчүн хуәсуи бир мәнәртлә «Гатар», «Шәһназ» вә «Һејрат» кими ил сә тәләб едән муғамлар охумагла мөшәнин бұлбулләрини сусуларды...

Ханын шәһәрәди концертләри даһа индиһамлы оларды. Онуң ширин сәсини, дузулу нәфәсини дилләмәк үчүн инәнки шәһәрә кәлән минләрлә гонағлар, һәтта Гарабағын узат ермәни кәндләриндә белә дилләјичиләр шәһәр театр биһасына тәрәф ахшардылар. Билет мәсаләси мүшкүл иди. Һәм концертләрә дүшә билмирди. Кетдикчә наразылығ, шикәјәт артарды. Буну нәзәрә аларағ бәзән Ханын концертләрини шәһәр булардында, ачығ һавада тәшкил едәрдилар. Белә һалларда булвара кирмәк үчүн хуәсуи билет сатыларды. Хан охујанда шәһәрин күчәләриндә бүтүн һәрәкәт дајанарды... Һәм булвара дахил олмаға чан атарды. Бура дахил олмаға билет тапмајанлар булварын әтрафындакы вә јахынлығндакы евләри ејван вә дамына јығышардылар ки, һеч олмаса Ханын сәсини ешидә биләләр...

Ханын Бақыдакы концертләри даһа тәм-тәрағлы, даһа гәлбәлијк оларды. Һәлә Хан Бақия кәлмәшиндә бир әј габағ шәһәрин көркәми јерләринә, күчә вә мејданчалара ири афишалар вуруларды. Гәзәтләрдә габағчадан еләнилар вериләрди. Ләкин бу концертләрә билет тапмағ мүшкүл иди. Филармониянын каскасы габағчында билет үчүн нөвбәјә дуранларын ики чәркәсиндән бири Азәфтә, о бири исе Бақы Советиндә чатырды. Гајдағанун јаратмағ үчүн атлы милисә мүрачәт едәрдилар. Һәм чалышарды ки, бу гејри-ади сәси дилләсини, Ханын тәкярә олунмаз һүснү-чамалына тамаша етсин.

Шәргин бөјүк мұтафәккири Шејх Сә'дидан сорушублар:

—Көзәл сәс гүмәтдијир, јохса көзәл чамал?

Бөјүк шаир фикирләшмәдән чаваб вериб:

—Көзәл сәс, көзәл чамалдән үстүндүр. Шубһәсиң ки, Шејх Сә'ди бир аңлыға гәбирдән башыны галдырыб Ханын һүснү-чамалына бахсадығ мұтләг белә дејәрди:

—Көзәл чамал һеч дә көзәл сәсдән әккик дејилдир.

Бах, Хан белә Хан иди. О һәм муғаматын, һәм дә көзәлдијин ханы иди.

Мән һәтта Гарабағ тојларында Ханын инчә сәсинә вә хуәсуилә бөј-бухуинуна вурулуғ гәш еләјән гыз-кәлиңләрә белә раст кәлмишәм... Бир чохлары да Ханын көзәл сәсиндән, ширин охумағларындан риггәтә кәләрәк сәһәрәчән јата билмәдиләр.

Бах, Хан белә Хан иди. Дүңјаја чох хәиләр кәлдикетди... Јалныз бирчә Хан галды. О да бизим Ханымыздыр, муғаматын ханыдыр. Һачы һүсү дүңјада: «Сәс дә мәнимдир, сәнәт дә мәнимдир!»—дедисә, ләкин бу сәнәти даһа јүксәкләрә галдыран Хан олды. Әкәр Гарјағды оғлу Чаббар вокал сәнәтинин бунөврәсини тојдуса бу әзәмәтли бинанын кәрпичләрини чиниләриндә дашыјан Хан олды. Әкәр Сејид Шушински муғаматын чаманы доқурдуса, ону башына чокән Хан олды. Сәкәд Ислам үрәкляри титрәдән «Сәкәд»лары илә сәһәр бұлбулләрини јухудан ојатмаса, бу бұлбулләри өз сәһирли, инчә чәп-чәйли зәнкуләләри илә сусуларан Хан олды...

Артығ ики илдијир күлүл бағмызын бу шәјдә бұлбулүнүн сәсини ешитмирик—мәчлисләримиз, концерт салонлармыз Хансыз галмышдыр. Мусигимизин бунөврәсин, тәмәл дашы олан муғамлармыз Хансыз галмышдыр. Вокал сәнәтиндә бир бөлуш јаранмышдыр. Нә исе чатыр. Нәјисә һәсрәтиндәјик. Догрудан да једди фәтирин јерн кәјнәјир... Һәлә бир чох иләр «Хан-Хан» дејиб сәркардан кәзәчәјик. Ләкин уиндырлар ки, Маһәммад Фүзулини, Мирзә Әләкбәр Сабирн, Һүсеин Чавиди, Узејрбәј һачыбәјову, Чаббар

Гарјағды оғлуу. Бұлбулү вә Ханын јетишдиран бир милләт бу чүр фитри исе-тәдаллары јоңә јетирачакдыр...

Ханын тојдә охумағыны сонунчу дәфә 1963-чү илин гәјизиндә Агдамыни Әфәтли кәндиндә Гајтаран бөјин оғлууну тојунда ештидим. Кениш һәјәтәдә 300 адам тутан бөјүк бир тој мағары гурулмушду. Хан Бақыдан өз достәсилә (Хан, Аллаһ-Јәр, Невтон, мөшһур гармончу Тејјүб Дәмиров) кәлмишди. Јерли мусигичиләрдән исе исе тәдалы тарәән Хосров Фәрәчов иштирак едилди. Чалыб-ојнамағ гуртарайдан сонра нөвбә Ханә кәлди, тојуң «падаһына» Мир Гасым мәңә мурачәт етди:

—Фиридуң муәллим, Сиз нә арзу едир-сизсә Хан ону охујача!

Догрудан да «падаһын» мәңә мурачәт етмәс дәп үрјимдән олды. Чүнки мән чохдан белә бир фүрсәти кәләјирдим. Тојуң «падаһына» делди:

—Мән хәһин едиром әвәл Тејјүб бир «Баяты Гаҗар» чалсын, сонра исе Хан «Мансуријә» охусун.

Буну мән тәсәдуфи оларағ демәдим. Чүнки, Ханын репертуарына јахындан болад оланлар вә ону өмрү боју диллә-јәнләр јахшы билрләр ки. Хан өмрүндә мәчлисләрдә «Мансуријә» охумамышдыр. Бир дилләјичи, һәм дә мусигишүнас кими Ханын «Мансуријә» охумасы мәним үчүн һәм марағлы, һәм дә зарури иди. Јахшы јадымдадыр, Хан әвәл күлүмсади, сонра башыны булајыб үзүңү мәңә чевириб дилләнди:

—Ај чаным, бу јағышы һавада, өзү дә мағарда «Мансуријә» охујарлар?

Мәчлис сон дәрәчә мәнәртлә, өзү дә амирәнә сүрәтәдә апаран «падаһ» чәм-кирани:

—Хан, һеч о јан-бу јан јохдур. Нә хәһи едиләр, ону дә охумаһысан, вәс-сәдам!

Хан олдуғча мөһрибан, мұлајим, сон дәрәчә јумшак адам иди, о һеч бир заман рәзәк олмазды ки, ондан инчисинләр. Шубһәсиң ки, бөјүк сәнәткар һағлы иди.

О мәчлис «Мәнсуријя» жери дежилди. Лакин, нејномөк, белә бир фүрсәти әлдән бурмахмаг олмазды. Хан көрдү ки, мөн вә «падиша» инад едирки, әләчсиз гәлиб деди:

—Нејнак, «Мәнсуријя» демирсиниз, охујарад.—Сонар үзүнү каманчачыја тутуб әләвә етди.—Нефтиш, бала, синлар кәкәләни, көрөк нә гајрырыг...

Мән Ханы 30 илдан чох динләмеш. Лакин һәмни кечә онун хусуси бир зөвг илә, даһа доғрусу, чаванлыг еһтирасы илә гејри-әдәи сурәтдә, өзүнәмәххусу бир мһарәтлә охумагы инди дә гәлбимдәдә синләмәмшидир.

«Мәнсуријя» руһнаваз олан «Чаһаркаһ» муғамының сәккизачын шөһәбәсидир. Сон дәрәчә чәтин вә мүрәккәб һава сәйлән бу шөһәбә ханәндәдән күчлү сәс, бир нечә форма вә мәртәбәдә сурәкли әәнкуләләр тәләб едир. Шүбһәсиз ки, һәр ханәндә «Мәнсуријя» охуја билмәз. Лакин јашының 63 олмасына бахмајараг Хан, һәнник бу мөлтшәм муғамының чәтин кедиш-кәлиш јолларының сон дәрәчә әсудә кәзмишиди, һәтта муғамының сәрбини көтүрүб даһа зилә—«Үзәл» пәрдәсинә гәлхыб шағраг әәнкуләләрләр тарын сон пәрдәләрини (гәмишини) «дәһәһә» башлады... Мәни һејрат бүрүмүшдү. 63 јашың ола, өзү дә белә бир чәнкәвәрликлә «Үзәл» пәрдәсин үзәриндә кәзмишсәни, бу, ифачылыг тарихиндә һәр мүғәннијә мүјәссәр олан һал дејилди.

Хан муғамың зилиндә һеч бир әзијәт чәкмадән, сифитиндә һеч бир дәјишклик олмадан кәзишәндә мөһим јадыма истәр-истәмәз Сейд Шушинскини, хусусилә бөјүк Чаббарын күшәхаллары дүшүрдү... Ону да дејим ки, Ханың «Мәнсуријя»дә ишләтјиди халлар мислсиз иди. Елә бәрадача Аллаһјарын, Тејјубун, Невтонун вә Хосровун да алдарының чөмкәк јеринә дүшәрдди. Чүнки, бу маһир чалчылар «Мәнсуријя»нин өһдәсиндән кәлмәк үчүн әлләриндән кәлән көмәји Хандан әсиркәмирдиләр...

Хан «Мәнсуријя»ни баша вуруб гавалы јерә гојду. Мәчлис алыгш садалары бүрүдү: «Јаша», «Мин јаша», «Сәнә һәһәм гурбан», «ҫалал олсун сәнә Гарабағын сују, һавасы» кими хош сөзләр ешидилди... Ман гәһрәләндирдим, јаш мөһни боғурду... Сәбәби ајдын иди. Бир дә нә белә сәс, нә дә белә охујан ешиндир көрмәјөчәјәм... Мәнниң пәжмүрдә һалымы көрән Хан үзүнү мәнә чевириб, шәһадәт бармағыны һавада ојнадыб јары чидди, јары күлүмсәр һалда мәнни «дәдәләјиб» деди:

—Һә, әми оғлу, инди нечәсән? Бах, адамың анасыны белә ағладарлар!

Һамы күлүшүдү... Мәчлис гаһанды. Һәр өз өвинә кетди. О кечә мөн сәһәрчәчәң јата билмәдим. Мәнни бир месәлә индијә кими һам нараһат едир, һам дә чидди дүшүндүрүр вә тез-тез өз-өзүмә суал верирәм:

—Көрәсән нијә 60 илдән бәри Ханың сәси кими икничи бир сәс пејда олмур?

Бу суал һәмишә мәнни нараһат едир вә буна чаваб вермәкдә чәтишлик чәкәирәм. Лакин бирчә шејлә сөјләмәкәлә тәсәлли тапырам, о да будур ки, Хан кими сәси, сәнәти олан сәнәткарлар тарих һәр заман јетирмир!

Хан Шушински Азәрбајчан вокал иңчосәнәтинин ән көркәмли вә ән естәдлән нумәјәндәләриндән биридир. О, өмрүнүн әли илени милли мусигимизин инкишадына һәср етмишдир. Јүксәк ифачылыг габилјјәтинә малик олан муғамың классик Шәғв вә Азәрбајчан муғамларының, тәсифи вә ел нәғмәләрини там мәһнасы илә сәрбәст, хусуси зөвг вә бөјүк усталыгдә ифа едирди. Бир даһа гејд етмәк истәрдим, Ханда олан кениш диапозонулу, јүксәк тесситуралы кур сәс вә күчлү нәфәс башга ханәндәләрдә олмамышдыр. Гәлим халг маһныларының, тәсифләри, хусусилә муғамлары там шәкилдә, өзү дә усталыгдә ифа етмәкдә Хан илә јарышмаг башга сәнәткарлар үчүн асан олмамышды.

Ханы динләдикдә адам там бәдин вәғ

алырды. О, өзүнүн көзәл тембрли сәсини истәдјиди кими әлә алмагы, идәрә етмөји, ону һәнник чиләвламагы, һәм дә хусуси бир зәркәр усталыгы илә чиләламагы да бачаран сәнәткар иди. Хан, ејни заманда јүксәк сәһнә мәдәнијјәтинә малик иди. Бүтүн һәгики сәнәткарлар кими, о да сәһнәјә чыхаркән һәдсиз һәјәчән кечирирдди... Тамашачылар вә сәнәт гаршысында бөјүк мәғулијјәт дашыјарды. Мән дәфәләрлән онун сәһнәјә чыхаркән сифәтинин титродјинини вә әлләринин сојудуғунун шәһиди олмушам. Бүтүн булар һәммыс сәнәтә вә өзүнә гаршы тәләбкарлығдан доғурду.

Бир муғамың кими Хан сәнәтинин чәзбәдичи сирри, онун инсаны мәфтун едән көзәл вә тәкраролунмаз сәсиндә, һәддиндән артыг рәван, ајдын диксијасында вә хусуси вокал усталығында иди. Ханың сәсиндә нә исә бир доғмалыг, јакынлыг, инсаның көнүндү әлә асан, сирф милли руһ дүјулдүрү. Кимсә Ханы чаван јашларында көрүб ешитмәјибсә, шүбһәсиз ки, о кәс онун охумағында алынан унутулмаз зөвг-сәһаны дәрк едә билмәз. Доғрудан, Ханы динләмәк һәнник сәдәт, һәм дә бөјүк хошбәхтлик иди. Онун һикбин әһвал-руһијә, севинч, һисс вә дујуғлар ојадан мәләһәтлә сәси һәмишә тәрәвтли иди. О, 25 јашында нечә охумушдурса, 75 јашында да онун ичәни сәси ејни әзәмәт вә һикбинликлә сәсләнмишдир. Хан бүтүн муғамлары истәр бәмдә вә истәрсә дә зилдә там сәрбәстликлә охумушдыр. Өзү дә бу гејри-әдәи, јумшаг тембрли сәс бүтүн рекистрләрдә ејни формда сәсләнмишдир. Бу надир һалларда тәсадүф едилән чинкилтили сәс там шәкилдә долғун, бүтүн, тәсирли, һәм дә сәрбәст иди. Истәр бәм, истәр орта рекистрләрдә сәс олдуғча дүзкүн сәсләнәр, һәтта јүксәк нотлар көтүрәндә белә бөјүк һеч бир дәјишклик, чығырмаг, «бәләләмәг» һаллары баш вермәзди. Хан өмрүндә бир дәфә белә олсун харич охумамышдыр... Әксинә, Хан муғамларың зилинә гәлханда онун сәси даһа тәрәвәт-

ли оларды. Елө бир чөтин һава, елө бир зия муғам јох иди ки, Хан онларын өһдөсіндөн асанлыгла көлмөсин.

Ханын «Шүрәуну динләјөндө адама елө көлир ки, инчө зөвгүлү бир ноггаш зөриф ваза үзөриндикө һахышлары чигаландырыр. О, муғамын «Саранч» шө'бөсінә мелодик бәзәкләр—мелизмалар вуранда санки, көнүләрә јол ачыр. Ханын ифасына тәсир гүвәссә верән бир чәһәти ајрыча гејд етмәк ләзимдыр. Бу да ондыки хәлгилик вә жүксөк идеялыгыдыр. Хан бүтүн варлыгы илө гәдим Азәрбајжан мусиги фольклоруна, рәңкәрәк вә эәнкин муғамларымыза бағлыдыр. Охудуғу муғамлар, һәтта онларын ән гәмкинләриндән бири сајылан «Бајаты Түрк» бөлә адамын үрөјинин инчә теләринә, гәлбинин дәрин кушаләринә ишыг сачыр, онда нөчиб вә хејирхәһ дүјгулар ојадыр, инсаны дүшүндүрүр, дашындырыр, фәгәт һеч бир заман пәжмүрдә-һал етмир. Әксинә, даһа да руһландырыр вә һәјәт ешгин күчләндирир.

Хан әлдә етдији мүвәффәгијәтлә ки-фәјәтләнән сәнәткарлардан дејилди. О, мусиги вә охатмә техникасыны мәннәсә-јөрәк өз жарыдычылығыны даһа жүксәк мәнбәләрә гәлдирьды.

Хан Шушински маһир сәнәткар олмағла бәрәбәр, һәм дә ичтиман хадим иди. О, 40 ил Азәрбајжан Дөвләт Филармони-јасында солист олмушду. О, бу дөвр әрзиндә гардашы, исте'дадлы тарзән Аллаһяр Чаваншөрвәла бирликдә Зағафгазија динләјөчилләри гаршысында, көндләрдә, шөһәрләрдә, клубларда, һәрби һиссаләрдә, маариф евләриндә, мүхтәлиф мүссәсәләрдә, һәрби хөстәханаларда, чағырыш мөнтәгалариндә јүзләрчә дәфә

чыхыб охумуш, Азәрбајжанда вә Зағафгазијада чағырылан олимпиада вә бахышларын чохунда иштирак етмишди. Буларын мүғабелиндә һәрби һиссаләрдән, мүхтәлиф назирликләрдән, инчә-сәнәт мүссәсәләриндән, Совет тәшкиләтләриндән чохлу тәшәккүр вә 8 Фәхри фәрман алмышдыр.

1971-чи илдә республиканын мусиги ичтиманјәти Ханын 70 иллик јубилејини кечирмишди. Ханын узун илләр сәмәрәли фәалијәтини нөзәрә алағар она республиканын халғ артисти кими жүксәк әд верилмиш, о, «Шәрәф нишаны» ордени вә бир чох медалларла тәлтиф едилмишди.

Хан өз жарыдычылығ јолуну хатырларјәркән Зағафгазијада өзүнүн бир сәнәткар кими шөһрәт газанмасы үчүн анчағ Совет һөкүмәтинә борчлу олдуғуну гејд едирди:

—Әкәр Совет һөкүмәти олмасајды—дејирди,—мән тојларда охујан ханәндәләрдән һеч дә ирәли кетмәјиб Шушадан—Гарабағ маһалындан кәнара чыха билмәјөчөјдәм. Совет һөкүмәти инчәсәнәтә чох жүксәк гүмәт вердијиндән, мән бир сәнәткар кими ортаја чыхарды. Мәннм тарәгги вә инкишафыма јардым етди. Мән дә бүтүн варлығымла халғз хидмәт етмәјә имхан тапдым.

Хан олдуғча тәвәзәкар, сәдә, мейрибан вә јакшы бир дост иди. О, һәддиндән артығ нөчиб инсан иди. һәмјә ејни көзлә, ејни нәзәрлә бахар, һеч кәсин хәтиринә дәјмәз вә һеч кәсдән дә һеч нә әсиркәмәзди. Олдуғча гонагпәрвәр иди, чох данышмағы сөмәзди. Данышанда да ғы-и вә ајдын данышар, јумору чох сөвәр, һәрдәнбир шух зәрәфәтләр едәрди. Нәрд

ојнамағы хошларды. Онула һәр адам нәрд ојнаја билмәзди. Нәрдән зәнк едәрди:

—Дур кәл һеј дәрсини верим.

Көзәл, һәм дә ити јалдашы вар иди. Мәнә Чаббар Гарјағды оғлу, Мәшәди Зейнал, Сәјид Шушински, Шәкили Әләкәр, Қамра бәјим, гармончу Абутәлиб, һаким Аванәс Иоанәсјан, Бала Мәликоз кими сәнәткарлар һағғында сон дәрәчә гүмәтли хәтирәләр сөләмишди. һәмјә Узејирбәјин вә Сәмәд Вурғунун адырны дәрин һөрмәт һиссилә чәкәрди.

Хан Шушински Азәрбајжан мусиги мәдәнијәти тарихиндә мүстәснә хидмәти олан мусиги хадимидир. О, 50 ил вокал әдәти дағларында Фәрһад кими күлүнк вурмушду. Азәрбајжан поезија тарихиндә С. Вурғун һансы јердә дајанырса, Хан да вокал тарихиндә о јердә дурур. Тәәсүф ки, индијә гәдәр Ханын ханәндәлик јарыдычылығыны һәртәрәфи әһәтә едән тәдғигат әсәрләри вә монолоғлар јохду. Мәнчә Хан һағғында, онун вокал сәнәтинә кәтирдији јениликләр һағғында әсәрләр јазмағ вахты чохдан чатмышдыр. Бу мәсәлә мусигишүнәсларымыз чидди нарахат етмәлидир. Елә етмәк ләзимдыр ки, мүасир кәңчлик вә кәләчәк нәсилләр Ханын гејри-әди сәсини ешитсинләр. Бу-уну үчүн Ханын лент јазылары топланыб граммөфон валларына көчүрүлмәлидир. Булардан әләвә унутулмаз сәнәткарны хәтирәсини әбдиләшдирмәк үчүн мусиги мәктәпләриндән вә Бақынны күчләриндән биринә Ханын адыны вермәк, һәм дә онун Шушадакы вә Бақыдакы евләринә хәтирә лөвләри вурмағ ләзимдыр.

Фирудиян ШУШИНСКИ